

Obciążenia zawodowe strażaka-ratownika

– ocena subiektywna

Problem stresu wśród strażaków-ratowników jest wciąż aktualny, a badania jego przyczyn oraz poszukiwanie sposobów jego ograniczenia powinny być podejmowane wspólnie przez naukowców, organizatorów pracy, służbę bhp oraz samych strażaków-ratowników. Głębsze poznanie i rozumienie problemów tej grupy zawodowej pomoże w podejmowaniu właściwych działań profilaktycznych. W artykule przedstawiono wyniki ankiety przeprowadzonej w grupie aktywnych zawodowo strażaków-ratowników, dotyczącej subiektywnej oceny wybranych aspektów pracy w ich zawodzie.

Firefighter-rescuer's occupational workload – subjective evaluation

The problem of stress among firefighters-rescuers is still there. Therefore, scientists, employees, OSH services and firefighters-rescuers themselves should continue to study its causes and search for ways to reduce it. Deep insight and understanding of the problems of firefighter-rescuers will help develop proper preventive measures. The article presents results of a survey conducted among active firefighters-rescuers on a subjective evaluation of selected aspects of their work.

Fot. A. Wakuła

Strażak-ratownik to zawód dla ludzi, od których wymaga się wysokiego poziomu sprawności psychofizycznej oraz dużej odporności na stres. Jest on zakwalifikowany do grupy zawodów o bardzo wysokim poziomie ryzyka. Podczas wykonywania obowiązków służbowych strażacy-ratownicy często poddawani są znacznym obciążeniom zawodowym – stykają się z wieloma czynnikami, zewnętrznymi i wewnętrznymi, co szczegółowo opisano dalej w tekście – niekorzystnie wpływającymi na ich zdrowie, a niejednokrotnie zagrażającymi życiu. Ich praca jest pewnego rodzaju misją, gdyż są wzywani tam, gdzie zachodzi potrzeba niesienia pomocy ludziom oraz środowisku naturalnemu. Strażacy-ratownicy ratują mienie i dobytek ludzki, często będące dorobkiem całego życia. Działają w miejscach, gdzie sytuacja wymaga przytomności umysłu i rozważli, ale jednocześnie szybkiej reakcji, dużej wytrzymałości psychicznej i odpowiedzialności, a także właściwego zachowania się wobec poszkodowanych. Kandydaci

do służby muszą więc wykazywać się nie tylko szczególnymi predyspozycjami zdrowotnymi, ale także wyjątkową sprawnością psychofizyczną.

Przygotowanie do zawodu strażaka-ratownika odbywa się na 4 poziomach: I poziom – kurs podstawowy trwający ok. 4 miesiące; II poziom – kurs podoficerski trwający ok. 4 miesiące; III poziom – studium zawodowe aspiranckie: 2-letnie zakończone uzyskaniem tytułu zawodowego technika i stopnia młodszego aspiranta; IV poziom – studia dwustopniowe w Szkole Głównej Służby Pożarnej (SGSP), stacjonarne lub zaoczne: I stopień trwa 3,5 roku i kończy się uzyskaniem tytułu inżyniera, a II stopień 5-letni kończy się uzyskaniem tytułu magistra inżyniera oraz stopnia młodszego kapitana. Studia odbywają się w systemie skoszarowanym lub otwartym (bez uzyskania stopnia oficerskiego).

W zasadzie forma przygotowania do zawodu strażaka-ratownika nie budzi zastrzeżeń, jednak doświadczenie wskazuje, że doskonalenie zawodowe powinno być kontynuowane w dalszych

latach pracy w zakresie odpowiednim do kwalifikacji. Po zakończeniu studiów oficerskich, czy też kursu podoficerskiego przełożeni powinni dokładać wszelkich starań, by proces doskonalenia zawodowego ich podwładnych trwał nieustannie, przy zapewnieniu odpowiednich środków dydaktycznych i bazy poligonowej. Powinni też dbać o odpowiednią profilaktykę zdrowotną, w tym współpracę z psychologiem, szczególnie w sytuacjach krytycznych, na różnych szczeblach strażackiej hierarchii. Wszystko po to, by strażak-ratownik potrafił szacować ryzyko związane z zagrożeniami występującymi podczas pracy, nie reagował na nie emocjonalnie, lecz racjonalnie.

Emocjonalnie reagują ci strażacy, którzy nie zdają sobie sprawy z podejmowanego ryzyka związanego z zagrożeniami, nie oceniają go w sposób właściwy, a reagują dopiero wówczas, gdy ma ono charakter ekstremalny (np. huragan, trzęsienie ziemi) czy osobisty, jak np. śmierć członka rodziny.

Racjonalna reakcja występuje u tych strażaków-ratowników, którzy potrafią szacować ryzyko, zastanawiają się nad podejmowanymi decyzjami, starają się przewidywać skutki, by zminimalizować ryzyko i tak właśnie powinni postępować wszyscy strażacy, bo tego wymaga od nich wykonywany zawód, sytuacje, jakie mogą zaistnieć podczas służby i ludzie, którzy oczekują od nich pomocy.

Strażacy, którzy wykonują swoje zadania bravurowo, nie analizując i nie rozpoznając sytuacji w miejscu zdarzenia, narażają siebie i innych na ryzyko utraty zdrowia i życia. Niewłaściwie zidentyfikowane zagrożenie lub oszacowane związane z nim ryzyko w konkretnej, niepowtarzalnej sytuacji oznacza nieumiejętność odpowiedniego podejścia do danego zadania, co może doprowadzić do cierpienia ludzi, którym miała być udzielona pomoc i rodzin strażaków-ratowników poszkodowanych w akcji¹.

Szansę na pomyślną realizację przez strażaka-ratownika często niezwykle trudnych zadań związanych z ratowaniem zdrowia i życia ludzkiego oraz środowiska naturalnego daje więc bardzo dobre przygotowanie zawodowe – teoretyczne i praktyczne oraz wysoki poziom jego sprawności psychofizycznej i odpowiednie cechy osobowości.

Środowisko pracy i związane z nim zagrożenia

Pracę strażaka-ratownika cechuje duża zmienność warunków środowiska pracy. W miejscu gaszenia pożaru panuje wysoka temperatura i duża wilgotność, a na zewnątrz może np. być śnieg, silny wiatr i paralizujące zimno. Ludzie wykonujący ten zawód eksponowani są często na działanie różnorodnych czynników niebezpiecznych i szkodliwych: fizycznych (np. spadające elementy nadpalonych konstrukcji palącego się obiektu, niska lub wysoka temperatura, atmosfera wybuchowa lub uboga w tlen), chemicznych (np. toksyczne gazy i pyły), biologicznych (np. ukąszenia przez owady, kleszcze).

Oprócz tego niezwykle ważnym elementem pracy strażaka-ratownika jest duże obciążenie psychofizyczne organizmu. Składa się na nie praca w warunkach zagrożenia życia i zdrowia własnego oraz świadomość odpowiedzialności za życie ratowanych i współuczestniczących w akcji osób. Pewne obciążenie może stanowić również praca w systemie zmianowym, wymuszającym wysoki poziom sprawności także w nocy.

Strażak-ratownik pełniący funkcję dowódcy jest dodatkowo obciążony odpowiedzialnością za przebieg i powodzenie całej akcji, właściwą koordynacją działań oraz zdrowie i życie podległego zespołu. Dowódcy często mają do wykonania bardzo trudne zadanie powiadomienia rodziny podwładnego, o tym, że doznał on urazu lub stracił życie podczas akcji.

Ryzyko zawodowe strażaka-ratownika można podzielić na: indywidualne, związane z wykonywaniem czynności przez poszczególnych

ratowników; zbiorowe, związane z działaniami zespołowymi (takimi jest ratownictwo) oraz dowódcze, czyli związane ze skutkami dowodzenia podczas akcji².

Subiektywne odczuwanie zagrożeń przez strażaków-ratowników

Przed rozpoczęciem służby na swojej zmianie, strażak-ratownik przechodzi procedurę zwaną „zaprzysiężeniem służby”. Zmiany – zdająca i przyjmująca stają na zbiórce, podczas której zgodnie z harmonogramem jedni zdają sprzęt i dokumentację, a drudzy je przyjmują. Przekazywanie służby, trwające zaledwie 15 minut, odbywa się na zasadzie wzajemnego zaufania, gdyż jest to czas zbyt krótki na precyzyjne sprawdzenie sprawności sprzętu i kompletności przejmowanej dokumentacji. Zmiana przyjmująca nie ma wyboru – musi zaufać kolegom, ich działaniu w dobrej wierze i odpowiedzialności. Jednak strażacy rozpoczynający służbę zawsze przeżywają pewien niepokój, czy tak jest na pewno. Zadają sobie pytania³.

– *Czy przyjęty przed chwilą sprzęt jest sprawny, kompletny i czy nie zawiedzie?*

– *Czy nie będzie miało negatywnego wpływu na moją psychikę i kondycję psychofizyczną to, że mam osobiste problemy?*

– *Czy moja sprawność fizyczna, nie spowoduje, że czemuś nie poddam, nie będę mógł komuś, a może i sobie pomóc?*

– *Jak długo uda mi się odbywać służbę pracując tylko w koszarach, ile będzie wyjazdów w dzień, a ile w nocy?*

– *Czy uczestnicząc w akcji będę musiał używać aparatu oddechowego, ubrania gazoszczelnego, żaroodpornego, a może będę musiał schodzić pod wodę w kombinezonie pletwonurka?*

² M. Schroeder *Teoria i doświadczenie w ratownictwie*. SA PSP, Poznań 1999

³ *Psychologiczne aspekty sytuacji kryzysowych*. Magazyn „W akcji”, 3(2007)

– *Czy w razie zagrożenia mojego zdrowia i życia koledy będą w stanie mi pomóc?*

– *Czy dowódca wyda słuszny rozkaz, a ratownicy uwierzą, że zrobiłem wszystko, by im pomóc?*

– *Czy jestem przygotowany do tego i czy to wytrzymam?*

– *Czy po dyżurze, zdrowy pójść do domu zając się rodziną?*

Ryzyko zagrożenia utraty zdrowia i życia jest na stałe wpisane w zawód strażaka-ratownika. Czynniki środowiska pracy obciążające w tym zawodzie można ogólnie podzielić na zewnętrzne – występujące podczas działań ratowniczych i wewnętrzne – wynikające z regulaminów i procedur. Oczekiwanie na sygnał alarmowy, czyli pozostawanie w ciągłej dyspozycyjności, jest dla strażaka-ratownika tak samo obciążające, jak relacje zachodzące między podwładnym i przełożonym.

Praca odbywa się w warunkach presji czasowej i podlega krytycznej ocenie zagrożonej społeczności oraz przełożonych. Zmusza do trudnych wyborów, połączenia często sprzecznych wymagań, ról i zadań⁴.

Takie standardowe zadania ciężące na strażakach-ratownikach, jak ratowanie ludzi, zapewnienie im opieki, transport poszkodowanych ze strefy niebezpiecznej czy wydobywanie zwłok spod gruzów wymagają hartu ducha i mogą skutkować uszczerbkiem na zdrowiu, zwłaszcza psychicznym. Praca ta może zatem budzić u samych strażaków-ratowników uczucia rozpacz, smutku, bezsilności, a czasem odrazy i przerażenia. Wywiera to negatywny wpływ zarówno na psychikę, jak i funkcjonowanie organizmu strażaka-ratownika.

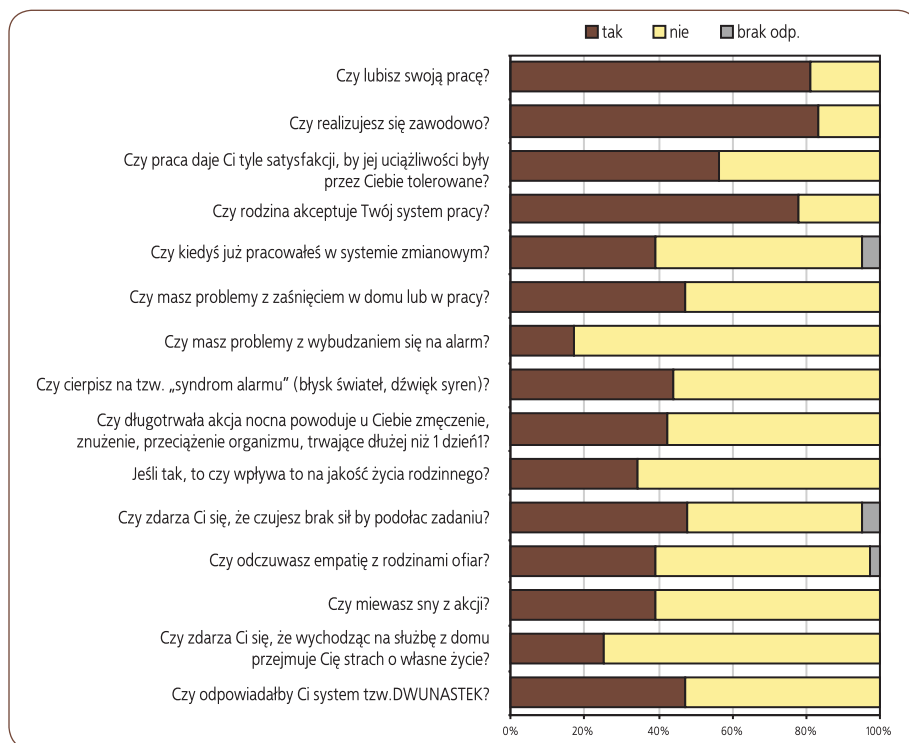
Z drugiej strony, praca ta może jednak dawać przekonanie o wykonywaniu ważnej misji, powodować poczucie spełnienia zawodowego i radość

⁴ op.cit. 3

Fot. J. Mazurek

¹ M. Pulm *Błędy w taktyce – duże straty*. Fundacja Edukacja i Technika w Ratownictwie, Warszawa 2005

Rys. Wyniki ankiety przeprowadzonej w grupie aktywnych zawodowo strażaków-ratowników, dotyczącej subiektywnej oceny wybranych aspektów pracy w ich zawodzie

Fig. Results of a survey completed by working firefighters-rescuers on a subjective evaluation of selected aspects of their work

z wykonywanej pracy, pogłębiać więzi z innymi ludźmi. Takie spojrzenie budzi przekonanie, że ci ludzie, by dobrze chronić nasze życie, zdrowie oraz mienie muszą być wyposażeni przez naturę w odpowiednią odporność psychiczną i fizyczną oraz wszechstronną wiedzę z różnych dziedzin. A przecież strażacy to zwykli ludzie, jak wszyscy, z problemami osobistymi, rodzinnymi, finansowymi.

Subiektywna ocena wybranych aspektów pracy

W celu zbadania jak strażacy-ratownicy subiektywnie oceniają wybrane aspekty swojej pracy przeprowadzono badania ankietowe w losowo wybranych komendach powiatowych Państwowej Straży Pożarnej⁵. W tym dobrowolnym i anonimowym badaniu uczestniczyło 36 mężczyzn w wieku od 26 do 50 lat, ze stażem pracy od 2 do 26 lat. Wszyscy uczestniczyli w akcjach ratowniczo-gaśniczych prowadzonych przez macierzyste jednostki i wykonywali pracę w systemie zmianowym: 24 godziny służby i 48 godzin wolnych od pracy. Pytania w ankiecie sformułowano tak, by umożliwiały ocenę subiektywnych odczuć strażaków-ratowników dotyczących wybranych problemów (uciążliwości) związanych z pracą w systemie obowiązującym w Państwowej Straży Pożarnej, w powiązaniu ze specyfiką zawodu strażaka-ratownika.

⁵ A. Wakuła *Obowiązujący system pracy zmianowej a subiektywna ocena tolerancji obciążeń środowiska pracy w zawodzie strażaka – propozycje zmian w zakresie organizacji czasu pracy*. Praca dyplomowa, CIOP-PIB, Warszawa 2006

Odniesienie obserwowanych problemów do tolerancji obciążeń środowiska pracy, ocenianej subiektywnie przez pracowników wykonujących ten zawód, może stanowić podstawę do zaproponowania zmian, między innymi w organizacji czasu pracy, zmierzających do lepszego dostosowania jej do możliwości psychofizycznych strażaka-ratownika. Uzyskane wyniki przedstawiono na rysunku.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że bardziej zadowoleni z pracy byli strażacy w wieku do 39 lat, choć i w tej grupie 3 osoby przyznały, że nie lubią swojej pracy. Widoczny jest spadek zadowolenia z pracy wraz z wydłużającym się stażem pracy w zawodzie. W grupie ze stażem powyżej 15 lat procent strażaków-ratowników, którzy stwierdzili brak zadowolenia ze służby był o ok. 50% wyższy w stosunku do grupy z krótszym stażem. Uciążliwości pracy lepiej tolerują młodszy pracownicy, których większość stwierdziła, że do zawodu przywiódła ich fascynująca praca i społeczny prestiż zawodu. Biorąc pod uwagę zmianowy charakter pracy, stwierdzono, że wybudzanie w nocy dobrze znosi połowa ankietowanych. Jednak strażacy młodszy, poniżej 39. roku życia przyznali, że wybudzanie nocne, spowodowane wyjazdem do akcji ma zły wpływ na ich samopoczucie i gotowość do pracy. Grupa strażaków-ratowników powyżej 40. roku życia stwierdziła, że po długotrwałej, ciężkiej akcji potrzebuje więcej niż jednego dnia wypoczynku.

Wyniki analizy zdolności do pracy ocenianej subiektywnie wskazują na oczywistą zależność, że zdolność do pracy maleje w miarę wydłużania

się stażu pracy. Niepokoić mogą wyniki badań w grupie wiekowej powyżej 49 lat: u około 60% strażaków-ratowników z tej grupy zdolność do pracy oceniana była jako mierna.

Największy entuzjazm do pracy można zaobserwować wśród strażaków-ratowników w pierwszych latach służby. W przedziale stażu 10-15 lat zaczyna on słabnąć i po osiągnięciu 15 lat pracy strażak-ratownik zaczyna myśleć o zakończeniu kariery w tym zawodzie. Są to wyniki niepokojące, gdyż ma on wówczas zaledwie ok. 45 lat. W innych zawodach jest to jeszcze okres aktywności zawodowej.

Odejściu strażaka-ratownika ze służby niejednokrotnie towarzyszy pogorszenie stanu zdrowia. Jak wynika z badań, głównie są to choroby układu oddechowego, nerwowego, kostno-mięśniowego i tkanki łącznej, układu krążenia, w tym nadciśnienie tętnicze i choroby serca. Zaburzenia psychiczne stanowią przyczynę aż 8% absencji chorobowej strażaków-ratowników, a choroby układu trawiennego około 7%. Strażacy cierpią także na choroby nowotworowe oraz choroby krwi i narządów krwiotwórczych⁶.

Podsumowanie

W ostatnich latach znacznie wzrosło obciążenie strażaków-ratowników pracą, gdyż na tę formację, oprócz walki z pożarami i innymi klęskami żywiołowymi, nałożono wiele dodatkowych zadań związanych z prowadzeniem działań z zakresu ratownictwa technicznego oraz chemiczno-ekologicznego. Strażacy-ratownicy pomagają także ratownikom Pogotowia Ratunkowego w prowadzeniu działań z zakresu ratownictwa medycznego: na akwenach wodnych w zakresie ratownictwa wodnego nurkowego, współpracują z grupami ratownictwa górskiego, prowadzą akcje poszukiwawcze w gruzowiskach w kraju i za granicą. Biorą udział w akcjach ratujących środowisko naturalne, chroniąc je przed szkodliwymi działaniami oparów substancji chemicznych uwalnianych do atmosfery, gasząc olbrzymie, coraz częściej występujące pożary lasów, zapobiegając zanieczyszczeniu wód substancjami uwalnianymi na skutek awarii w przemyśle lub katastrof morskich.

Ogrom obowiązków i odpowiedzialności skłania do ponownego przyjrzenia się problemom stresu w tej grupie zawodowej, który, jak wykazano w literaturze, może być przyczyną większości dolegliwości i chorób zawodowych. Problem stresu w tej grupie zawodowej jest wciąż aktualny, a badania przyczyn stresu związanego z zawodem strażaka-ratownika oraz poszukiwanie sposobów jego ograniczenia powinny być podejmowane wspólnie przez naukowców, organizatorów pracy, służbę bhp oraz samych strażaków-ratowników. Głębsze poznanie i rozumienie problemów tej grupy zawodowej pomoże w podejmowaniu właściwych działań profilaktycznych.

⁶ T. Sawicki *Czynniki zagrażające bezpieczeństwu strażaków w warunkach pożaru*. „Bezpieczeństwo Pracy” 7-8(396-397)2004